

II. Заходи забезпечення кримінального провадження

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРИРОДА, ЗМІСТ ТА ОБСЯГ

Н. БОБЕЧКО

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
і криміналістики
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

Здійснюючи регулювання кримінально-процесуальних відносин, кримінально-процесуальне право впливає на поведінку їх суб'єктів відповідно до мети, завдань і засад кримінального провадження. В одних випадках рішення та дії суб'єктів кримінально-процесуальних відносин стимулюються у спосіб створення умов для реалізації прав і свобод, спрямованих на задоволення інтересу особи, а в інших — обмежуються до процесуально необхідного мінімуму, тобто стримується їхнє здійснення шляхом встановлення обов'язків, заборон, зупинення можливості використання певного блага чи процесуальних санкцій. Обмеження, про які йдеться, породжують дві форми реалізації кримінально-процесуальної відповідальності — позитивну (обов'язок діяти правомірно) та негативну (обов'язок перетерпіти несприятливі наслідки, передбачені санкцією порушеної норми кримінально-процесуального права).

Ось уже п'ять років як у кримінально-процесуальному праві України діє

інститут заходів забезпечення кримінального провадження. Його запровадження вважається новелою, адже до 2012 р. вітчизняне кримінально-процесуальне законодавство не оперувало цим поняттям. Цілком природно, що процесуалісти розпочали дослідження цього нормативного нововведення, поступово усуваючи наявну прогалину. Вивчення праць, присвячених аналізу заходів забезпечення кримінального провадження, дає змогу констатувати, що основний акцент у них робився на розвідках правового регулювання і практики застосування різновидів таких заходів. Йдеться про публікації А. Бабича, Р. Благути, А. Безрукавої, О. Бойка, Л. Гаврилюка, І. Гловюк, О. Гуміна, Т. Данченка, І. Дідюка, Ю. Дьоміна, М. Карпенка, Н. Карпова, Д. Лісніченка, В. Матвійчука, Н. Моргуна, І. Пліщук, М. Погорецького, В. Попелюшка, В. Романюка, Д. Савицького, Д. Сафонова, С. Смокова, С. Торопова, В. Фінагеева, С. Чернявського, О. Яновської та ін. Натомість питання суті та мети цього процесуаль-

© Н. Бобечко, 2017

ного інституту, підстав для застосування його норм, класифікації заходів забезпечення кримінального провадження привернули дещо меншу увагу дослідників. Серед них — О. Гумін, В. Гусаров, Г. Кожевников, Ю. Лахманік, О. Миколенко, Ю. Мирошніченко, В. Назаров, М. Никоненко, Я. Пархоменко, Н. Сотник, О. Татаров, В. Фаринік, О. Фірман, О. Шило та ін.

Незважаючи на чималу кількість праць, продовжують залишатися дискусійними питання щодо суті поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» та його співвідношення з такою категорією, як кримінально-процесуальний примус, критерії віднесення деяких процесуальних дій до примусових.

Метою статті є дослідження процесуальної природи заходів забезпечення кримінального провадження, визначення змісту та обсягу цього інституту кримінального процесуального права.

Аналізуючи суть заходів забезпечення кримінального провадження, одні дослідники розглядають їх як заходи кримінально-процесуального примусу [1, 68–69; 2, 103–105; 3, 113; 4, 77; 5, 135; 6, 195], другі — як групу заходів кримінально-процесуального примусу [7, 229, 230; 8, 149; 9, 233, 234], треті проводять розмежування між цими поняттями [10, 82–83; 11, 256–258; 12, 130–131].

Як видно з наведених підходів, у вітчизняній науці кримінального процесу заходи забезпечення кримінального провадження прямо або опосередковано пов'язуються із кримінально-процесуальним примусом.

Не зупиняючись на розгляді запропонованих доктриною кримінального процесу ознак кримінально-процесуального примусу [13, 29–30; 14, 19–20; 15, 6–12; 16, 56–67; 17, 14; 18, 8–10; 19, 63–67], зазначимо, що їх узагальнена критична оцінка дає змогу, на нашу думку, відносити до них такі положення: 1) є видом державно-правового примусу; 2) передбачає застосування

норм кримінально-процесуального права; 3) становить один зі способів психологічного та фізичного впливу на свідомість і поведінку учасників як регулятивних, так і охоронних кримінально-процесуальних відносин; 4) його метою є забезпечення безперешкодного, поступального руху кримінального провадження, запобігання або припинення порушень законодавчих приписів з боку суб'єктів кримінального провадження, відновлення порушених прав і свобод учасників кримінально-процесуальних відносин; 5) застосовується уповноваженими державними органами та службовими особами, які ведуть кримінальне провадження, а у випадках, передбачених законом, й іншими особами (для прикладу, затримання не уповноваженою службовою особою, тимчасове вилучення майна); 6) здійснюється незалежно від волі та бажання осіб, щодо яких допускається його застосування; 7) має характер особистого, майнового та організаційного обмеження прав і свобод особи; 8) особи, до яких він може бути застосований, підстави, умови, межі та порядок його застосування регламентовані кримінально-процесуальним законодавством; 9) законність та обґрунтованість його застосування забезпечується системою процесуальних гарантій, зокрема судовим контролем.

Звідси, кримінально-процесуальний примус — це різновид державно-правового примусу, який являє собою один зі способів психологічного та фізичного впливу на свідомість і поведінку учасників кримінально-процесуальних відносин, має характер особистого, майнового та організаційного обмеження прав і свобод особи, застосовується уповноваженими державними органами та службовими особами, які ведуть кримінальне провадження (а у випадках, передбачених законом, й іншими особами) з підстав, за умов, у межах та в порядку, передбаченому кримінально-

процесуальним законом, незалежно від волі та бажання осіб, щодо яких допускається його застосування, з метою забезпечення безперешкодного, поступального руху кримінального провадження, попередження або припинення порушень законодавчих приписів з боку суб'єктів кримінального провадження, відновлення порушених прав і свобод учасників кримінально-процесуальних відносин, законність та обґрунтованість якого забезпечується системою процесуальних гарантій.

Деякі вітчизняні дослідники вважають, що наведене розуміння примусу є застарілим, оскільки відтворює радянський підхід до розуміння права і жодним чином не стосується захисту прав людини. Вони стверджують, що в європейських державах не йдеться про так зване «широке» розуміння примусу і наголошують на необхідності повернення до дореволюційного розуміння цього поняття. Зводячи примус у кримінальному провадженні до процедури примусового виконання актів, ці автори до заходів примусу зараховують лише привід, затримання особи, вилучення майна чи документів, під час яких застосовується фізична сила [20, 131, 133].

Дозволимо собі не погодитися з такою позицією.

Розпочнемо з того, що кримінально-процесуальному законодавству та доктрині кримінального процесу європейських держав відоме поняття «заходи примусу». Так, структурними елементами Кримінального процесуального кодексу (далі — КПК) Королівства Нідерландів є ч. 4 книги 1 «*Eenige bijzondere dwangmiddelen*» («Деякі особливі примусові заходи»), КПК Латвійської Республіки — розділ 3 «*Procesuālie piespiedu līdzekļi un sankcijas*» («Заходи процесуального примусу і санкції»), КПК Португальської Республіки — книга IV «*Das medidas de coacção e de garantia patrimonial*» («Заходи примусу та гарантії

майна»), КПК Республіки Болгарія — розділ II «Мярка за неотклонение и други мерки за процесуална принуда» («Заходи щодо неухилення та інші заходи процесуального примусу»), КПК Республіки Молдова — розділ V «*Măsurile procesuale de constrângere*» («Заходи процесуального примусу»), КПК Республіки Польща — розділ VI «*Środki przymusu*» («Заходи примусу»), КПК Угорщини — глава VIII «*A kényszerintézkedések*» («Примусові заходи»), КПК Швейцарської Конфедерації — розділ 5 «*Zwangsmassnahmen*» («Примусові заходи»).

На думку польських учених, заходи примусу у кримінальному судочинстві характеризуються тим, що впливають на свободу певної особи, обмежуючи її, або взагалі позбавляючи можливості діяти згідно з нею. Такі заходи продиктовані потребами здійснення правосуддя і покликані забезпечити нормальний перебіг кримінального процесу. Їхнім завданням є примус до належної (очікуваної) поведінки з погляду кримінального провадження або створення відповідних умов для виконання процесуальних дій. Вони є правовими «імпульсами (стимулами)». Заходи примусу являють собою або реакцію на певну поведінку особи, що суперечить її обов'язкам, або намір зберегти певний фактичний стан незалежно від волі та дій визначеної особи [21, 1322; 22, 429].

До системи заходів примусу у польському кримінальному процесі належать затримання, запобіжні заходи (тимчасовий арешт; майнова, суспільна та особиста поруки; нагляд поліції; заборона залишати житло; тимчасове обмеження у здійсненні службової чи іншої діяльності; заборона виїзду з країни), процесуальні санкції (санкції, що накладаються у зв'язку з неприбуттям викликаної особи або неповагою до суду), примусове виконання процесуальних дій (затримання і примусове доставлення; заходи, спрямовані на одержання доказової інформації — осо-

бистий огляд та обшук, затримання кореспонденції, контроль і фіксація розмов; здійснення медичних або психологічних досліджень — поміщення підозрюваного до медичного закладу, відбір зразків для досліджень; здійснення ідентифікаційних дій — фотографування, одержання відбитків пальців, зразків біологічних рідин та волосся; видалення із зали судового засідання; майнові забезпечення) [22, 434–436].

Німецькі науковці вважають, що аби забезпечити розслідування фактів і впорядковане ведення кримінального провадження, кримінально-процесуальний закон передбачає низку заходів примусу, які інтенсивно позначаються на особистій сфері особи, незалежно від того, чи вони здійснюються відкрито чи таємно. Ці заходи спрямовані переважно проти обвинуваченого, але в окремих випадках можуть стосуватися і третіх осіб. Природно, що заходи примусу застосовуються переважно під час досудового провадження, хоча й не обмежуються цією стадією процесу [23, 522].

У доктрині німецького кримінального судочинства заходи процесуального примусу залежно від їхньої мети прийнято поділяти на шість груп: 1) розшук; 2) забезпечення одержання доказів; 3) встановлення підстав для початку кримінального провадження; 4) забезпечення проведення процесуальних дій; 5) забезпечення виконання судових рішень; 6) запобігання злочинам [24, 228]. При цьому наголошується, що заходи процесуального примусу завжди пов'язані із втручанням у конституційні права особи, зокрема: 1) втручання в особисту свободу (привід, затримання, попереднє ув'язнення, поміщення до психіатричного закладу з метою дослідження психічного здоров'я, обшук, огляд особи, фотографування, тимчасове обмеження права водіння транспортного засобу); 2) втручання у фізичну недоторканність (взяття зразків крові,

енцефалограма); 3) втручання у власність (арешт майна); 4) втручання у недоторканність житла (обшук, встановлення засобів прослуховування); 5) втручання у поштову кореспонденцію; 6) втручання у свободу вибору професії (тимчасова заборона на заняття певним видом діяльності); 7) втручання у право на інформаційне самовизначення (залучення таємного агента) [24, 228].

Як видно з викладеного, поняття «процесуальний примус» у кримінально-процесуальному законодавстві та доктрині європейських держав вживається *sensu lato*. Це поняття охоплює як заходи процесуального примусу *sensu stricto*, так і будь-які інші процесуальні дії, пов'язані з обмеженням прав і свобод особи. При цьому немає значення, чи норми цього інституту застосовуються всупереч волі особи, важливо, щоб ними обмежувалася сфера її прав і свобод. Звідси випливає, що вирішальним критерієм у визначенні наявності примусу під час проведення процесуальних дій є правообмеження, а не вольова ознака. З обмеженням її прав і свобод, особа втрачає змогу обирати ті чи інші варіанти своєї поведінки, користуватися певними соціальними благами. Кримінально-процесуальний примус проявляється й у ситуаціях, де передбачена гіпотетична нормативна можливість його застосування.

У такому ж значенні це поняття розглядалося правниками й до Жовтневого перевороту 1917 р. Так, І. Фойницький поділяв заходи судового примусу на чотири групи: 1) заходи одержання доказів; 2) заходи забезпечення явки підсудного; 3) допит підсудного; 4) заходи забезпечення судового розгляду [25, 313–314]. Подібну класифікацію запропонував і С. Вікторський, який серед заходів примусу виокремлював заходи, що: 1) здійснюються для збирання доказів; 2) забезпечують присутність підсудного в суді; 3) спрямовані на забезпечення дотримання правил

судочинства та порядку судового процесу; 4) застосовуються до неповнолітніх [26, 300]. Натомість М. Розін до заходів судового примусу включав заходи щодо: 1) обвинуваченого; 2) способів забезпечення доказів [27, 314–334].

Ефективність кримінального провадження та його належний перебіг, поміж іншого, забезпечують передбачені законом заходи процесуального примусу. Застосування заходів примусу у кримінальному провадженні є загальноновизнаною необхідністю на підставі аналізу правозастосовної діяльності, оскільки його учасники не завжди чинять у спосіб, відповідний кримінально-процесуальному праву. Нерідко підозрювані (обвинувачені) намагаються ухилитися від притягнення до кримінальної відповідальності шляхом втечі, знищення речових доказів тощо. Вони також намагаються вплинути на хід та результати кримінального провадження (наприклад, симулюючи психічне захворювання, схилиючи свідків до давання показань на свою користь), а інколи фіктивно відчужують власне майно з метою унеможливлення виконання покарання у вигляді конфіскації майна чи обов'язку відшкодування заподіяної шкоди. Також інші учасники кримінального провадження можуть здійснювати негативний вплив на його перебіг (для прикладу, свідки не з'являються на виклик або потерпілий своєю поведінкою (викриками) заважає проведенню судового розгляду). Державні органи і службові особи, які ведуть кримінальний процес, не можуть бути безсилими проти подібної поведінки, яка здатна спаралізувати кримінальне провадження. Саме для того кримінально-процесуальний закон і передбачає заходи, покликані попереджати та адекватно реагувати на такі ситуації. До речі, поняття «процесуальний примус» вживається у КПК України (ст. 2), однак його зміст не розкривається.

Будучи обмеженням особистої свободи у сфері права, примус має бути

самообмеженням [17, 42]. Інакше кажучи, застосування примусу у кримінальному провадженні допускається лише у певних межах: за наявності обставин, що справді викликають необхідність у цьому; пропорційно до вчиненого процесуального правопорушення або процесуальних обов'язків, що потенційно можуть бути невиконані; у спосіб, який мінімізує негативний вплив на здоров'я, майно та життєвий уклад особи; з підстав, за умов та у порядку, визначених нормами кримінально-процесуального права.

Не варто забувати, що оскільки основним призначенням кримінально-процесуального права є забезпечення реалізації норм кримінального права, то застосування заходів примусу у кримінальному провадженні доцільно тлумачити і як необхідний ригоризм кримінального судочинства, без якого реалізація кримінально-правових норм була б значно ускладнена або унеможливлена.

У зв'язку з цим варто погодитися із Ф. Кудіним у тому, що значна концентрація примусу у кримінально-процесуальному праві зумовлена яскраво вираженим охоронним призначенням кримінального права [17, 5]. Водночас застосування у кримінальному процесі заходів примусу допускається за умови, що така діяльність не виходить за межі процесуальних потреб. У регламентації кримінально-процесуального примусу важливо дотримуватися оптимального балансу, який, з одного боку, надає можливість наділити уповноважені державні органи та службові особи ефективною системою засобів ведення кримінального провадження, а з другого — мінімізувати обмеження прав і свобод особи.

У регламентації приписів про заходи кримінально-процесуального примусу можливі дві основні моделі. Перша полягає у надмірному розширенні повноважень державних органів та службових осіб щодо їх застосуван-

ня без належного контролю, зокрема з боку судової влади. Така модель є неприйнятною для держави, яка проголосила себе правовою, оскільки нею мають бути враховані одночасно як публічні, так і приватні інтереси. Натомість за другої моделі законодавець, запроваджуючи заходи процесуального примусу, зважає на те, чи вони є незамінними для забезпечення належного перебігу кримінального провадження, чи можна відмовитися від деяких суворих заходів кримінально-процесуального примусу на користь м'якших, що значно менше обмежують конституційні права та свободи особи, але, водночас, є достатньо ефективними для здійснення кримінального переслідування та правосуддя. У кримінально-процесуальному законодавстві України радянського періоду була запроваджена перша модель, натомість згідно з чинним КПК України діє друга модель.

На завершення розгляду питання про кримінально-процесуальний примус необхідно зазначити, що як у теорії права, так і в галузевих науках вживаються поняття «правова форма державного примусу», «правова форма процесуального примусу». Їхнє запровадження до категоріального апарату правознавства пов'язане з неоднорідністю державно-правового примусу, складністю його структури та необхідністю виокремлення первинної класифікаційної одиниці при групуванні примусових заходів.

Під правовою формою державного примусу розуміється специфічно відокремлена група примусових заходів, об'єднана спільністю мети, підстав, правових наслідків і процедури їх застосування, тобто тих елементів, що зумовлюють та характеризують конкретний спосіб примусового впливу під час забезпечення правопорядку та громадської безпеки [28, 19; 29, 6; 30, 31]. Правова форма процесуального примусу є складовою кримінально-процесуальної форми.

Кримінально-процесуальний примус за своїм змістом також не є однорідним, що зумовлено різноманітністю суб'єктного складу кримінально-процесуальних відносин, специфікою процесуальних дій, які необхідно провести, стадією кримінального провадження тощо.

На підставі аналізу доктринальних підходів [13, 29–30; 14, 24–25; 15, 12–13; 16, 58–67; 17, 101–127; 18, 10–11], вивчення положень КПК України, до правових форм кримінально-процесуального примусу, на нашу думку, варто віднести: а) *заходи кримінально-процесуального примусу* (запобіжні заходи; затримання особи; привід; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; арешт майна; поміщення особи у приймальник-розподільник для дітей; обмеження участі або усунення законного представника від участі у кримінальному провадженні, якщо його участь може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого та залучення замість нього іншого законного представника; тимчасова передача; тимчасова видача; транзитне перевезення; тимчасовий арешт; фактична передача в порядку екстрадиції); б) *заходи кримінально-процесуальної відповідальності* (накладення грошового стягнення; покладення на спеціаліста витрат, пов'язаних з оголошенням перерви в судовому засіданні, у разі неприбуття до суду з поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття; зміна запобіжного заходу на суворіший; звернення застави в дохід держави; видалення із зали судового засідання за неодноразове порушення порядку у ньому; скасування або зміна незаконного, необґрунтованого та несправедливого процесуального акта; визнання доказів недопустимими; заборона використання як доказів відомостей, що не були відкриті сторо-

нами; заміна прокурора внаслідок неефективного здійснення ним нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування; відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування у разі неефективного його здійснення та призначення іншого слідчого); в) *заходи забезпечення одержання й перевірки доказової інформації* (тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; огляд, обшук, слідчий експеримент у житлі чи іншому володінні особи, особистий огляд та обшук; освідування; призначення стаціонарної психіатричної експертизи; отримання зразків для експертизи; негласні слідчі (розшукові) дії).

Кожній із названих форм кримінально-процесуального примусу властиве власне цільове спрямування, підстави застосування, спосіб нормативного виразу та змістовне наповнення.

Беручи до уваги різновиди заходів забезпечення кримінального провадження, визначені у ч. 2 ст. 131 КПК України, можна стверджувати, що такі заходи здебільшого наповнені елементами з усіх трьох наведених форм кримінально-процесуального примусу. Водночас варто звернути увагу на низку особливостей.

Перша. Систему заходів забезпечення кримінального провадження становлять далеко не всі заходи кримінально-процесуального примусу, кримінально-процесуальної відповідальності, забезпечення одержання й перевірки доказової інформації. Більшість із них сконцентровані у розділі II КПК України, решта розкидані по інших структурних частинах цього кодифікованого акта. У результаті цього законодавцеві не вдалося методологічно точно та системно викласти положення про заходи кримінально-процесуального примусу та кримінально-процесуальної відповідальності в одному розділі КПК України.

Друга. До заходів забезпечення кримінального провадження віднесено

виклик слідчим, прокурором та судовий виклик, які не мають примусового характеру, адже такі зобов'язання не обмежують права і свободи особи. Кримінально-процесуальний примус може реалізуватися тільки після відмови викликаного учасника кримінального провадження від добровільного виконання вимог слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду. З огляду на це ми поділяємо позицію тих дослідників, які обґрунтували цю ж думку раніше [1, 69; 31, 125; 32, 77].

У контексті глави 11 КПК України виклик є владною вимогою слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, адресованою учасникові кримінального провадження, про прибуття з метою участі у проведенні процесуальної дії. Створюючи для відповідного учасника кримінального провадження обов'язок з'явитися, виклик, на відміну від інших заходів забезпечення кримінального провадження, допускає альтернативу у його поведінці. Виклик слідчим, прокурором та судовий виклик є важливими засобами виконання завдань кримінального провадження, реалізації низки його засад (зокрема всебічного, повного та неупередженого з'ясування обставин кримінального провадження, змагальності, публічності, диспозитивності) й встановлення елементів предмета доказування.

Процесуальна природа виклику має інформаційну складову. За своїм призначенням ця процесуальна дія має більше спільних рис із повідомленням (глава 6 КПК України), ніж із заходами, про які йдеться у розділі II КПК України. На наше переконання, і виклик, і повідомлення є заходами інформаційного забезпечення кримінального провадження, оскільки призначені передавати інформацію від державних органів і службових осіб, які ведуть процес, учасникам кримінального провадження. З погляду повноти і точності правового регулювання положення аналізованого заходу доцільні-

ше викласти у вже згаданій главі 6 КПК України, змінивши її назву на «Повідомлення та виклики».

Тож не всі різновиди заходів забезпечення кримінального провадження мають примусову природу.

Третя. Для доктрини кримінального процесу поняття «заходи забезпечення» не є новим. Ще радянські вчені у межах заходів кримінально-процесуального примусу виокремлювали таку групу процесуальних дій, хоча й не безспірну змістом (обшук, виїмка, освідчування, поміщення до медичного закладу для стаціонарного спостереження, одержання зразків для порівняльного дослідження, накладення арешту на майно), мету якої вбачали у створенні умов для успішного виконання завдань кримінального судочинства [13, 29, 30; 14, 24, 25; 17, 145–147]. Однак законодавець надав цьому поняттю зовсім інше, значно ширше за змістом та обсягом наповнення, у результаті чого з'явився розділ II КПК України.

Із лексико-граматичного тлумачення поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» випливає, що йдеться про сукупність процесуальних дій та рішень, які створюють умови, сприяють у застосуванні інших процесуальних заходів, гарантують їхню ефективність, а також охороняють і захищають від реальних або потенційних порушень кримінально-процесуальних норм. Цілком зрозуміло, що кількість таких процесуальних дій та рішень є значною. Тому, на нашу думку, поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» є родовим, і, окрім відображених у розділі II КПК України, є чимало інших заходів забезпечення кримінального провадження. Зважаючи на те, що норми кримінально-процесуального права виконують не тільки охоронні, а й регулятивні функції, заходи забезпечення кримінального провадження залежно від зв'язку з кримінально-процесуальним примусом

можна поділити на дві групи: заходи примусового забезпечення кримінального провадження (усі правові форми кримінально-процесуального примусу) та заходи непримусового забезпечення кримінального провадження. Зі свого боку, серед останніх за спрямованістю варто виділити такі заходи: *інформаційного забезпечення* (для прикладу, повідомлення, виклики); *забезпечення неупередженості суб'єктів кримінального провадження* (зокрема відвід, самовідвід, усунення присяжного); *організаційно-технічного забезпечення* (приміром, ексгумація трупа, розшук); *забезпечення безпеки суб'єктів кримінального провадження* (наприклад, конфіденційність відомостей про особу, закритий судовий розгляд, прослуховування телефонних та інших переговорів); *непримусового одержання і перевірки доказової інформації* (скажімо, допит, пред'явлення для впізнання, витребування речей, документів, висновків ревізій та актів перевірок, отримання пояснень, проведення опитування). Звідси випливає, що лише певна частина заходів забезпечення кримінального провадження пов'язана із застосуванням кримінально-процесуального примусу, і тільки деякі з них одержали регламентацію у розділі II КПК України. Інакше кажучи, назва цього розділу значно ширша, ніж фактичний зміст аналізованого інституту кримінально-процесуального права.

Зроблений нами висновок зумовлений і нормою ч. 1 ст. 131 КПК України, яка визначає метою заходів забезпечення кримінального провадження досягнення дієвості цього провадження. Термін «дієвість кримінального провадження» є не лише оцінним, а й гранично широким, що підтверджується його доктринальним тлумаченням як «вирішення завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, у розумні строки, з дотриманням принципу процесуальної еконо-

мії» [33, 367], «можливість виконати завдання, заради яких кримінальне провадження здійснюється» [34, 306], «виконання завдань кримінального судочинства, які визначені у ст. 2 КПК» [5, 137]. З цього приводу О. Фірман має рацію, зазначаючи, що законодавчо сформульована мета заходів забезпечення кримінального провадження викликає зауваження, адже будь-які інститути кримінально-процесуального права — слідчі (розшукові) дії, зупинення кримінального провадження, відкладення судового розгляду тощо — спрямовані на досягнення дієвості кримінального провадження [9, 233].

Незважаючи на те, що заходи забезпечення кримінального провадження (у законодавчому розумінні цього поняття) відіграють роль системоутворюючого елемента у системі заходів, спрямованих на виконання завдань кримінального провадження, навряд чи варто перебільшувати їхнє значення у цьому. Цей інститут кримінально-процесуального права далеко не єдиний, а один із численних заходів, спрямованих на виконання завдань кримінального провадження. Важливо наголосити, що його мета досягається не сама собою, а у взаємодії з іншими процесуальними заходами. Оскільки заходи забезпечення кримінального провадження (у контексті змісту розділу II КПК України) поєднують окремі види заходів кримінально-процесуального примусу, кримінально-процесуальної відповідальності та забезпечення одержання й перевірки доказової інформації, то мета цього інституту має бути сформульована з урахуванням мети кожної з названих правових форм кримінально-процесуального примусу, а також мети заходів інформаційного

забезпечення кримінального провадження.

На завершення варто навести слова О. Миколенка, який справедливо зазначає: «Виникає ситуація, коли новації законодавства, які не були результатом наукового осмислення, доводиться прилаштовувати в існуючу систему знань про кримінальне процесуальне право. Це, з одного боку, свідчить про віддаленість в Україні правотворчої діяльності від науки, а з другого — про процес руйнування наявної системи знань про кримінальне процесуальне право шляхом нав'язування чужорідної системи координат (термінології, класифікацій тощо), запозичених в інших правових системах» [10, 81].

Правила юридичної техніки вимагають, щоб текст нормативно-правового акта був чітким, зрозумілим та однозначним. Законодавець повинен дотримуватися чистоти правової термінології, уникати категорій, що нечасто використовуються, а при запровадженні нових понять — опиратися на належне їх доктринальне обґрунтування. У КПК України не поставлена крапка у науковій полеміці з приводу приналежності певних процесуальних дій до системи кримінально-процесуального примусу, навпаки, ця проблема виведена на рівень, що значно віддаляє від її правильного розв'язання. Поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» (у нормативному його викладі) є комплексною категорією, яка не тільки за незрозумілим критерієм об'єднує окремі елементи правових форм кримінально-процесуального примусу, а й додатково містить різновид заходів інформаційного забезпечення кримінального провадження.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Кожевніков Г.* Заходи забезпечення кримінального провадження / Г. Кожевніков // Вісник Національної академії прокуратури України. — 2012. — № 2. — С. 68–70.
2. *Назаров В. В.* Застосування заходів забезпечення кримінального провадження / В. В. Назаров, Ю. Р. Лахманік // Європейські перспективи. — 2013. — № 3. — С. 102–106.
3. *Татаров О. Ю.* Заходи забезпечення кримінального провадження: перший досвід застосування / О. Ю. Татаров // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2013. — № 7. — С. 113–122.

4. Гусаров В. М. Проблеми застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження / В. М. Гусаров // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — Т. 4. — Вип. 6-2. — С. 76–80.
5. Фаринник В. І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність і класифікація / В. І. Фаринник // Вісник кримінального судочинства. — 2015. — № 1. — С. 133–142.
6. Пархоменко Я. О. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження / Я. О. Пархоменко // Порівняльно-аналітичне право. — 2017. — № 2. — С. 194–196.
7. Гумін О. М. Система заходів забезпечення кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / О. М. Гумін // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. — 2013. — № 1. — С. 226–231.
8. Мирошніченко Ю. М. Заходи кримінально-процесуального примусу: сутнісна характеристика, умови та підстави застосування / Ю. М. Мирошніченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2013. — Вип. 4. — Т. 2. — С. 148–150. — (Серія «Юридичні науки»).
9. Фірман О. В. Заходи забезпечення кримінального провадження та їх класифікація / О. В. Фірман // Юридичний науковий електронний журнал. — 2014. — № 6. — С. 231–234 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://lsej.org.ua/6_2014/65.pdf
10. Миколенко О. М. Критерії класифікації заходів забезпечення кримінального провадження та їх співвідношення з заходами кримінального процесуального примусу / О. М. Миколенко // Правова держава. — 2014. — № 17. — С. 81–84.
11. Сотник Н. А. Кримінально-процесуальний примус через призму нового КПК України / Н. А. Сотник // Науковий вісник публічного та приватного права. — 2016. — Вип. 3. — С. 254–258.
12. Сотник Н. Меры обеспечения уголовного производства: понятие и соотношение с уголовно-процессуальным принуждением / Н. Сотник // *Legea și Viața*. — 2016. — № 6. — С. 127–131.
13. Коврига З. Ф. Уголовно-процесуальное принуждение / З. Ф. Коврига. — Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1975. — 176 с.
14. Корнуков В. М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве / В. М. Корнуков. — Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1978. — 137 с.
15. Зинатуллин З. З. Уголовно-процесуальное принуждение и его эффективность. (Вопросы теории и практики) / З. З. Зинатуллин. — Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1981. — 136 с.
16. Петрухин И. Л. Свобода личности и уголовно-процесуальное принуждение. (Общая концепция. Неприкосновенность личности) / И. Л. Петрухин. — М. : Наука, 1985. — 240 с.
17. Кудин Ф. М. Теоретические основы принуждения в советском уголовном судопроизводстве : дис. ... д-р юрид. наук : 12.00.09 / Кудин Федор Милентьевич. — Свердловск, 1987. — 442 с.
18. Копылова О. П. Меры принуждения в уголовном процессе : учебное пособие / О. П. Копылова. — Тамбов : Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2011. — 120 с.
19. Липинский Д. А. Процессуальная ответственность : монография / Д. А. Липинский, Е. В. Чуклова. — М. : Юрлитинформ, 2013. — 184 с.
20. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : навч. посіб. / Л. М. Лобойко, О. А. Банчук. — Київ : Ваіте, 2014. — 280 с.
21. Hofmański P. Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 1-296 / Piotr Hofmański, Elżbieta Sadzik, Kazimierz Zgryzek. — 4 wydanie. — Warszawa : C.H. BECK, 2011. — Т. I. — 1624 s.
22. Marszał K. Proces Karny. Zagadnienia ogólne. Podręcznik dla studentów prawa / Kazimierz Marszał. — Wydanie II. — Katowice : Volumen, 2013. — 519 s.
23. Haller K. Das Strafverfahren. Eine systematische Darstellung mit Originalakte und Fallbeispielen. 6 Auflage / Klaus Haller, Klaus Conzen. — München : C. F. Müller, 2011. — 636 s.
24. Roxin C. Strafverfahrensrecht. Ein Studienbuch. 27 Auflage / Roxin Claus, Schünemann Bernd. — München : C. H. Beck, 2012. — 574 s.
25. Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницький. — СПб. : Альфа, 1996. — Т. II. — 608 с.
26. Викторский С. И. Русский уголовный процесс. Издание второе, исправленное и дополненное / С. И. Викторский. — М. : Типография Императорского Московского Университета, 1912. — 423 с.
27. Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство. Второе издание, измененное и дополненное / Н. Н. Розин. — СПб. : Издание Юридического книжного склада «Право», 1914. — 547 с.
28. Серегина В. В. Сущность и формы государственного принуждения по советскому праву: Общетеоретические проблемы : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / В. В. Серегина. — Саратов, 1987. — 24 с.
29. Каплунов А. И. О классификации мер государственного принуждения / А. И. Каплунов // Государство и право. — 2006. — № 3. — С. 5–13.
30. Кетруш У. Правовые формы государственного принуждения: классификация и особенности / У. Кетруш // Закон и жизнь. — 2010. — № 5. — С. 30–33.
31. Тупельняк І. І. Повноваження слідчого та прокурора щодо виклику учасників за новим КПК України для участі у слідчих діях / І. І. Тупельняк // Митна справа. — 2013. — Ч. 2. — Кн. 1. — С. 121–126.

32. Фаринник В. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід: процесуальні проблеми застосування та шляхи їх вирішення / В. Фаринник // Вісник Національної академії прокуратури України. — 2014. — № 4. — С. 77–84.
33. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль [та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. — Харків : Право, 2012. — Т. 1. — 768 с.
34. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. — Харків : Фактор, 2013. — 1072 с.

REFERENCES

1. Kozhevnikov H. Zakhody zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia [Measures to Ensure Criminal Proceedings], *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, 2012, no. 2, pp. 68–70.
2. Nazarov V. V., Lakhmanyk Iu. R. Zastosuvannia zakhodiv zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia [Application of measures to ensure criminal proceedings], *Ievropeiski perspektivy*, 2013, no. 3, pp. 102–106.
3. Tatarov O. Iu. Zakhody zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia: pershyi dosvid zastosuvannia [Measures to Ensure Criminal Proceedings: The First Application Experience], *Biuletyn Ministerstva iustytzii Ukrainy*, 2013, no. 7, pp. 113–122.
4. Husarov V. M. Problemy zastosuvannia okremykh zakhodiv zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia [Problems of application of separate measures for ensuring criminal proceedings], *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 2014, vol. 4, Issue 6-2, pp. 76–80.
5. Farynyk V. I. Zakhody zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia u novomu kryminalnomu protsesualnomu zakonodavstvi: sutnist i klasyfikatsiia [Measures to Ensure Criminal Proceedings in New Criminal Procedural Law: Essence and Classification], *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 2015, no. 1, pp. 133–142.
6. Parkhomenko Ia. O. Zastosuvannia zakhodiv zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia [Application of measures for ensuring criminal proceedings], *Porivnialno-analitychne pravo*, 2017, no. 2, pp. 194–196.
7. Humin O. M. Systema zakhodiv zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia za novym Kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy [The system of measures for ensuring criminal proceedings under the new Criminal Procedure Code of Ukraine], *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, 2013, no. 1, pp. 226–231.
8. Myroshnychenko Iu. M. Zakhody kryminalno-protsesualnoho prymusu: sutnisna kharakterystyka, umovy ta pidstavy zastosuvannia [Measures of criminal-procedural coercion: an essential characteristic, conditions and grounds of application], *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 2013, Issue 4, vol. 2, pp. 148–150.
9. Firman O. V. Zakhody zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia ta ikh klasyfikatsiia [Measures to ensure criminal proceedings and their classification], *Iurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 2014, no. 6, pp. 231–234. Available at: http://lsej.org.ua/6_2014/65.pdf
10. Mykolenko O. M. Kryterii klasyfikatsii zakhodiv zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia ta ikh spivvidnoshennia z zakhodamy kryminalnoho protsesualnoho prymusu [Criteria for classification of measures for ensuring criminal proceedings and their relationship with measures of criminal procedural coercion], *Pravova derzhava*, 2014, no. 17, pp. 81–84.
11. Sotnyk N. A. Kryminalno-protsesualnyi prymus cherez pryzmu novoho KPK Ukrainy [Criminal-procedural coercion through the prism of the new CPC of Ukraine], *Naukovyi visnyk publicnogo ta pryvatnoho prava*, 2016, Issue 3, pp. 254–258.
12. Sotnyk N. Mery obespecheniya ugovnogo proizvodstva: ponyatie i sootnoshenie s ugovno-protsessualnym prinuzhdeniem [Means of Provision of Criminal Proceedings: Concept and Relation to Criminal Procedural Coercion], *Legea și Viața*, 2016, no. 6, pp. 127–131.
13. Kovriga Z. F. Ugolovno-protsessualnoe prinuzhdenie [Criminal-procedural coercion], Voronezh: Izd-vo Voronezhskogo un-ta, 1975, 176 p.
14. Kornukov V. M. Mery protsessualnogo prinuzhdeniya v ugovnom sudoproizvodstve [Measures of procedural coercion in criminal proceedings], Saratov: Izd-vo Saratovskogo un-ta, 1978, 137 p.
15. Zinatullin Z. Z. Ugolovno-protsessualnoe prinuzhdenie i ego effektivnost. (Voprosy teorii i praktiki) [Criminal-procedural coercion and its effectiveness. (Problems of theory and practice)], Kazan: Izd-vo Kazanskogo un-ta, 1981, 136 p.
16. Petrukhin I. L. Svoboda lichnosti i ugovno-protsessualnoe prinuzhdenie. (Obshchaya kontseptsiya. Neprikosnovennost lichnosti) [Freedom of Personality and Criminal-Procedural Coercion. (General Concept: Homogeneity of Personality)], Moskva: Nauka, 1985, 240 p.
17. Kudin F. M. Teoreticheskie osnovy prinuzhdeniya v sovetskom ugovnom sudoproizvodstve [Theoretical basis of coercion in Soviet criminal proceedings], Sverdlovsk, 1987, 442 p.
18. Kopylova O. P. Mery prinuzhdeniya v ugovnom protsesse [Coercion measures in the criminal process], Tambov: Izd-vo GOU VPO TGTU, 2011, 120 p.
19. Lipinskiy D. A., Chuklova E. V. Protsessualnaya otvetstvennost [The procedural responsibility], Moskva: Yurlitinform, 2013, 184 p.
20. Loboiko L. M., Banchuk O. A. Kryminalnyi protses [Criminal proceedings], Kyiv: Vaite, 2014, 280 p.

21. Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K. Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 1-296, Warszawa: C.H. BECK, 2011, vol. I, 1624 p.
22. Marszał K. Proces Karny. Zagadnienia ogólne. Podręcznik dla studentów prawa, Katowice: Volumen, 2013, 519 p.
23. Haller K., Conzen K. Das Strafverfahren. Eine systematische Darstellung mit Originalakte und Fallbeispielen. 6 Auflage, München: C.F. Müller, 2011, 636 s.
24. Roxin C., Bernd S. Strafverfahrensrecht. Ein Studienbuch. 27 Auflage, München: C.H. Beck, 2012, 574 s.
25. Foynitskiy I. Ya. Kurs ugolovnoogo sudoproizvodstva [The Course of Criminal Proceedings], Sankt-Peterburg: Alfa, 1996, vol. II, 608 p.
26. Viktorskiy S. I. Russkiy ugolovnyy protsess [Russian criminal process], Moskva: Tipografiya Imperatorskago Moskovskago Universiteta, 1912, 423 p.
27. Rozin N. N. Ugolovnoe sudoproizvodstvo. Vtoroe izdanie, izmnennoe i dopolnennoe [Criminal proceedings. The second edition, modified and supplemented], Sankt-Peterburg: Izdanie Yuridicheskago knizhnago sklada «Pravo», 1914, 547 p.
28. Seregina V. V. Sushchnost i formy gosudarstvennogo prinuzhdeniya po sovetkomu pravu: obshcheteoreticheskie problemy [The essence and forms of state coercion under Soviet law: General theoretical problems], Saratov, 1987, 24 p.
29. Kaplunov A. I. O klassifikatsii mer gosudarstvennogo prinuzhdeniya [On the classification of measures of state coercion], *Gosudarstvo i pravo*, 2006, no. 3, pp. 5–13.
30. Ketrush U. Pravovye formy gosudarstvennogo prinuzhdeniya: klassifikatsiya i osobennosti [Legal forms of state coercion: classification and features], *Zakon i zhizn*, 2010, no. 5, pp. 30–33.
31. Tupelniak I. I. Povnovazhennia slidchoho ta prokurora shchodo vyklyku uchasnykiv za novym KPK Ukrainy dlia uchasti u slidchykh diiakh [The powers of the investigator and the prosecutor regarding the summons of participants in the new CPC of Ukraine for participation in investigative actions], *Myta sprava*, 2013, Part 2, Book 1, pp. 121–126.
32. Farynnyk V. Vyklyk slidchym, prokurorom, sudovyi vyklyk i pryvid: protsesualni problemy zastosuvannya ta shliakhy ikh vyrishennia [Investigator, Prosecutor, Challenges and Reasons for Challenges: Procedural Problems and Their Solutions], *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, 2014, no. 4, pp. 77–84.
33. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar [The Criminal Procedural Code of Ukraine. Scientific and practical commentary], Karkiv: Pravo, 2012, vol. 1, 768 p.
34. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku [Scientific and Practical Commentary to the Criminal Procedural Code of Ukraine of April 13, 2012], Kharkiv: Faktor, 2013, 1072 p.

Бобечко Н. Заходи забезпечення кримінального провадження: процесуальна природа, зміст та обсяг

Анотація. У статті аналізуються доктринальні підходи до розуміння поняття «заходи забезпечення кримінального провадження». Виокремлюються ознаки та формулюється поняття кримінально-процесуального примусу. Розглядаються моделі примусу у кримінальному судочинстві. Звертається увага на процесуальну природу заходів забезпечення кримінального провадження. Обґрунтовується комплексний характер цього інституту кримінально-процесуального права.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінально-процесуальний примус, заходи забезпечення кримінального провадження, інформаційне забезпечення кримінального провадження.

Бобечко Н. Меры обеспечения уголовного производства: процессуальная природа, содержание и объем

Аннотация. В статье анализируются доктринальные подходы к пониманию понятия «меры обеспечения уголовного производства». Выделяются признаки, и формулируется понятие уголовно-процессуального принуждения. Рассматриваются модели принуждения в уголовном судопроизводстве. Обращается внимание на процессуальную природу мер обеспечения уголовного производства. Обосновывается комплексный характер этого института уголовно-процессуального права.

Ключевые слова: уголовный процесс, уголовно-процессуальный примус, меры обеспечения уголовного производства, информационное обеспечение уголовного производства.

Bobechko N. Measures to Ensure Criminal Proceedings: Procedural Nature, Content and Scope

Annotation. In the article the doctrinal points of view to understanding the concept of «measures to ensure criminal proceedings» are analyzed. The features are distinguished, and the concept of criminal-procedural compulsion is formulated. The models of compulsion in criminal proceedings are considered. An attention is paid to the procedural nature of measures to ensure criminal proceedings. The complex character of this institute of criminal procedural law is substantiated.

Key words: criminal procedure, criminal-procedural compulsion, measures to ensure criminal proceedings, communicatory ensuring of criminal proceedings.